

İbn Gâzî'nin ifadelerini açıklamakla yetinmemiş, onun ele almadığı ve daha ziyade İbn Ebû Zeyd'in meşhur kavle muhalefet ettiği ya da tercihte bulunmadığı altmış bir meseleyi üç başlık altında manzum olarak ifade etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Zeyd, *Metnû'l-Risâle*, Rabat 1407/1987, tür.yer.; a.mlf., *er-Risâletü'l-fıkhiyye ma'a Ğurerû'l-makâle fi şerhi ğarbi'l-Risâle* (nşr. Hâdî Hammû – M. Ebû'l-Ecfân), Beyrut 1406/1986, neşredenin girişi, tür.yer.; a.mlf., *The Risâla: Treatise on Mâlikî Law of 'Abdallâh Ibn Abî Zayd al-Qayrawânî* (trc. J. Kenny), Nigeria 1992, tercüme edenin girişi, s. 3, 8; a.mlf., *el-Câmi' fi's-sünen ve'l-âdâb ve'l-hikem ve'l-meğâzî ve'l-târîh ve ğayri zâlik* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1990, neşredenin girişi, s. 29-46; a.mlf., *Fetâvâ İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (der. ve nşr. Humejd M. Lahmer), Beyrut 2004, neşredenin girişi, s. 25; İbnü'l-Cellâb, *et-Teftîz* (nşr. Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî), Beyrut 1408/1987, neşredenin girişi, I, 126; Kâdî Abdülvehhâb, *Şerhu 'Akîdeti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî fi Kitâbihi'l-Risâle* (nşr. Ahmed M. Nûr Seyfî), Dübey 1424/2004, neşredenin girişi, s. 55, 57-59; a.mlf., *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne* (nşr. Hamîş Abdülhak), Mekke 1415/1995, I, 115-116; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Saîd Ahmed A'râb), Rabat 1401/1981, VI, 216; Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zâhire* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1994, I, 34, 36; Gubrîñî, *Unvânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nûveyhiz), Beyrut 1969, s. 358, 375; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin el-Cennân), Beyrut 1996, s. 222-223, 251; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), I, 552-553; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ – İbn Nâcî, *Me'âlimü'l-imân* (nşr. Muhammed Mâdûr), Tunus 1978, III, 111-113, 114, 119; Zerrûk, *Şerhu'r-rub'î's-şânî min Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (nşr. Abdülhakîm Ahmed Ebû Zeyyân), Bingazi 2000, neşredenin girişi, s. 35-38; Şehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, V, 71; Venşerîsî, *el-Mî'yârü'l-mu'rib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1401/1981, XI, 109-110; XII, 355; Ali b. Muhammed el-Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî* (nşr. Ahmed Hamdî İmâm – Seyyid Ali el-Hâşimî), Kahire 1407/1987, I, 10-11, 47; Muhammed b. İbrâhîm et-Tetâî, *Tenvîrû'l-makâle fi halli el-fâzi'l-Risâle* (nşr. M. Âyîş Abdülâl Şübeir), Kahire 1409/1988, I, 33, 92; Hattâb, *Tahrîrû'l-makâle fi şerhi Neẓâ'iri'l-Risâle* (nşr. Ahmed Sahnûn), Rabat 1409/1988, neşredenin girişi, I, 2, 3, 40, 86, 122-125, 184-222; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1393/1973, II, 551; Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 114, 335, 344; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvânî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 2, 10, 40; Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî* (Ali b. Muhammed el-Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî* içinde, nşr. Ahmed Hamdî İmâm – Seyyid Ali el-Hâşimî), Kahire 1407/1987, I, 11; II, 365; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 20; Brockelmann, *GAL*, I, 187-188; *Suppl.*, I, 301-302; Sezgin, *GAS*, I, 478-479; Serkîs, *Mu'cem*, I, 32; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 170, 173; Ömer b. Abdülkerîm el-Cîdî, *Muhâdarât fi târihi'l-mezhebi'l-Mâlikî fi'l-ġarbi'l-İslâmî*, Rabat 1987, s. 193-200; M. Muranyî, "Fîqh",

Grundriss der Arabischen Philologie II: Literaturwissenschaft (ed. H. Gätje), Wiesbaden 1987, s. 316; Hâdî ed-Derkâş, *Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Kayrevânî: Hayâtühü ve âşâruh*, Beyrut 1409/1989, s. 335-336, 347-370; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tünisiyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekûş), Beyrut 1990, I, 644-648, 756, 789-790; Hâdî Rûcî İdrîs, *ed-Devletü's-Şanhâciyye* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1992, II, 315-317; a.mlf., "İbn Abî Zayd al-Kayrawânî", *Eİ²* (İng.), III, 695; M. İbrâhîm Ali, *İştlâhu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, Dübey 1421/2000, s. 242-258, 434-435, 468; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, II, 951-960; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 86-88; Ca'fer el-Hüsnî, "La risâla d'İbn Abî Zayd al-Qayrawânî", *MMAdm.*, XXV (1950), s. 132; Yasin Dutton, "Islamic Law and its Sources", *MWBR*, XVI/2 (1996), s. 7-9; Abdülhamid el-Alemî, "Kitâbü'z-Zeb'an Mezhebi Mâlik li-İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî", *el-Ahmediyye*, sy. 14, Dübey 1424/2003, s. 191.

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

er-RİSÂLE

(الرسالة)

Kuşeyrî'nin

(ö. 465/1072)

tasavvufa dair klasik eseri.

437-438 (1045-1046) yıllarında Nişâbur'da yazılan ve müellifinin adına nisbetle tanınan eser (*er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*) bir girişle elli beş bölümden (bâb) meydana gelir. Girişte sûflerin akaid ve tevhid meseleleri hakkındaki inançlarının açıklanmasına dair iki, müridlik âdâbına dair son bölümde yirmi iki kadar fasıl bulunmaktadır. Gerçek sûflerin İslâm'daki yerini ve önemini belirterek eserine başlayan Kuşeyrî bunların sayısının son derece azaldığını, sûfi olmadıkları halde sûfi görünenlerin giderek arttığını, bu sözde sûflerin dinî ve şer'î hükümlere ilgisiz kaldıklarını, haramla helâl arasında fark görmediklerini, ibadetleri önemsemediklerini, bedenî hazlara yöneldiklerini, gaflet içinde yaşadıklarını, saygısızca davrandıklarını, buna rağmen hakiki vuslata erdiklerini, yaptıkları her şeyi Allah'ın iradesi ve izniyle yaptıklarını, ilâhî esrara vâkıf olduklarını iddia ettiklerini anlatır ve eserini bütün İslâm beldelerindeki sûfi cemaatlerini uyarmak için kaleme aldığını önemle vurgular (*er-Risâle*, s. 20-22).

er-Risâle'nin birinci bölümünde seksen üç kadar sûfi sırf dinî ve şer'î hükümlere bağlılıkları itibarıyla söz konusu edilmiş, bu hususla ilgili söz, davranış, hal ve menkıbeleri anlatılmıştır. Kuşeyrî bu bölümü

yazarken geniş ölçüde üstadı Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin *Tabakâtü's-şüfiyye*'sinden faydalanmıştır. Burada anlattığı sûflerin Ehl-i sünnet'e ve şer'î hükümlere olan bağlılıklarını bahis konusu ederken bunların cahil, şekilci ve istismarcı sözde mutasavvıflardan nasıl şikâyetçi olduklarını belirtir. Kuşeyrî bu bölümde çağdaşı olan sûflerden Ebû Ali ed-Dekkâk, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Ebû'l-Abbâs el-Kassâb gibi birkaçını sadece isim zikretmiş, uzun yıllar Nişâbur'da yaşayan ünlü sûfi Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'dan hiç söz etmemiştir. Onun Kuşeyrî'nin yakındığı sûflerden olması kuvvetle muhtemeldir. Burada anlatılan sûfler "ehl-i Risâle, şüyüh-i Risâle, ricâl-i Kuşeyrî" diye meşhur olup muteber ve güvenilir sûfler olarak kabul görmüştür. İbn Teymiyye, Kuşeyrî'nin Eş'ariyye'den olmasına rağmen *er-Risâle*'de yer verdiği sûflerin Eş'arî olmadığına, Selef mezhebi üzere bulunduğuna dikkat çeker (*el-İstikâme*, I, 81-84). Eserin ikinci bölümü vecd, fenâ, cem', bast, üns, tecellî, gaybet ve sekr gibi tasavvufî hallerle ayrılmıştır. Kuşeyrî hassas bir konu olan haller bahsinin ihtiyatlı bir şekilde anlatırken vecd ve sekr halinin neticesi sayılan "ene'l-Hak" ve "Sübhanî mâ a'zame şânî" gibi şathiyelere temas etmemiştir. Hallâc'ın bazı sözlerini en hassas tasavvufî konularda delil olarak zikretmiş, ancak seksen üç sûfi arasında onu saymamıştır. *er-Risâle*'de abdal, kutub, gavs gibi terimlere de yer verilmemiştir. Eserin diğer elli üç bölümünde tevbe, vera', takva, zühd, fakr, sabır, şükür, tevekkül, rızâ, yakîn, recâ, havf gibi terimler açıklanmış; ayrıca dua, zikir, velâyet, keramet, keşf, firâset, rüya, edeb, ahlâk, sohbet, semâ, müridlik âdâbı ve ölüm gibi tasavvufî konular anlatılmıştır. Melâmet ehlinin önderlerinden Hamdûn el-Kassâr ve Ebû Hafs el-Haddâd'a yer verildiği halde melâmet konusu işlenmemiş, fakat fütûvvet konusu genişçe ele alınmıştır. Kuşeyrî vecd, semâ, velâyet, keramet, haller ve makamlar gibi hususları açıklarken genellikle Ebû Nasr es-Serrâc'ın *el-Lüma'* adlı eserini takip etmekle beraber bu eserde anlatılan abdest, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlere ve diğer bazı hususlara yer vermemiştir. Kuşeyrî'nin tasavvuf silsilesi Ebû Ali ed-Dekkâk, Nasrâbâdî, Ebû Bekir eş-Şiblî yoluyla Cüneyd-i Bağdâdî'ye ulaşır. *er-Risâle*'de bu yolla gelen tasavvufî bilgiler önemli bir yer tutar.

Eserin tamamına hâkim olan anlayış İslâmî çerçevedeki tasavvufu bu çerçevenin dışındaki tasavvuftan ayırt etmektedir. İbn

Haldûn, Hâris el-Muhâsibî'nin *er-Ri'âye*'deki tasavvufunun takva ve nefis muhasebesini esas aldığını, Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'de sûflerin âdâbı, mânevî zevk ve vecd halleri üzerinde durduğunu, Gazzâlî'nin *İhyâ'*'da bu iki hususu birleştirdiğini söyler (*Mukaddime*, s. 440). *er-Risâle*'de Ehl-i sünnet çerçevesinde bir tasavvuf anlayışı ortaya konulup bunun dışındaki tasavvuf reddedilmiş olduğundan eser özellikle muhafazakâr çevrelerde büyük rağbet görmüş, sûfî olmayan dindarlar arasında bile güvenle okunmuş, bu niteliği sebebiyle tasavvufun yayılmasında etkili olmuştur. *er-Risâle*'nin bir nüshasının bulunduğu evlerin âfetlerden korunacağına inanılması (Taşköprizâde, I, 797) eserin yaygınlığını ve tesirini göstermektedir. *er-Risâle*'nin gördüğü büyük ilgi Hâris el-Muhâsibî ve Hakîm et-Tirmizî gibi müelliflerin eserlerinin ve *et-Ta'arruf*, *el-Lüma'*, *Ėütü'l-kulûb* gibi daha eski metinlerin kısmen unutulmasına sebep olmuştur. Serrâc'ın *el-Lüma'*, Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf*'u, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Ėütü'l-kulûb*'u, Sülemî'nin *Ėabakâtü's-sûfiyye*'siyle diğer bazı eserleri ve Ebû Nuaym'in *Hilyetü'l-evliyâ'* *er-Risâle*'nin en önemli kaynaklarıdır.

Kuşeyrî bu eseriyle pek çok mutasavvıf üzerinde etkili olmuştur. Hücvîrî *Keşfü'l-mahcûb*'da (s. 209) Kuşeyrî ile görüşüğünü anlatır. Jukovsky, *Keşfü'l-mahcûb*'a yazdığı önsözde bu tesire işaret eder (neşredenin girişi, s. 43, 57). Kuşeyrî'nin öğrencilerinden Ebû Ali el-Fârmedî, Gazzâlî'nin üstadı idi. Gazzâlî *İhyâ'*'da geniş ölçüde Kuşeyrî'den faydalanmıştır. Muhammed İstîlâmî, *er-Risâle* ile Ferîdüddin Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'* adlı eserindeki benzerlikler üzerinde durmuştur (*Tezkiretü'l-evliyâ'*, neşredenin girişi, s. 19). *Mukaddime*'sinde *er-Risâle*'ye göndermeler yapan İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*'de bu eserden

faydalanmıştır. *er-Risâle* Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû Hafs es-Sühreverdî, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb ve Abdurrahman-ı Câmî başta olmak üzere birçok sûfî müellifin müracaat kitabı olmuştur. Eser üzerine yazılan şerhler ve yapılan tercümelerle söz konusu etkinin alanı daha da genişlemiştir.

er-Risâle, Takıyyüddin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi Hanbelîler'in dikkatini çekmiştir. İbn Teymiyye'nin *el-İstikâme* adlı eseri *er-Risâle*'nin şerhi mahiyetindedir. Tasavvufia ilgili görüşlerini ortaya koyarken sık sık *er-Risâle*'ye başvurur İbn Teymiyye, Kuşeyrî'nin tasavvuf anlayışını takdir etmiştir. İbn Kayyim *Medâricü's-sâlikin*'de Hâce Abdullah-ı Herrevî'nin görüşlerini şerh ederken geniş ölçüde *er-Risâle*'den faydalanmıştır. *er-Risâle* Mısır / Bulak'ta basılmış (1284), daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1304; nşr. Mustafa Halebî, Kahire 1359; nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf, Kahire 1386/1966; nşr. Mahmûd Zerrik Ali Abdülhamîd Baltacı, Beyrut 1993).

Eseri ilk defa Sedîdüddin Abdülmü'tî b. Mahmûd el-İskenderî *ed-Delâle fî fevâ'id-i di'r-Risâle* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 999). Diğer bir şerh Zekeriyâ el-Ensârî'nin *İhkâmü'd-delâle 'alâ tahrîri'r-Risâle*'sidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1818). Ensârî'nin oğlu Zeynelâbidîn bu şerhi *Tehzîbü'd-delâle 'alâ tenkihi'r-Risâle* adıyla ihtisar etmiştir (Zâhiriyye Ktp., nr. 69). Mustafa b. Muhammed el-Arûsî'nin *Netâ'icü'l-efkâr-i'l-Ėudsiyye fî beyâni me'ânî şerhi'r-Risâleti'l-Kuşeyriyye*'si (I-IV, Beyrut 1420/2000), Zekeriyâ el-Ensârî'nin şerhinin Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşleri bağlamında geniş bir hâşyesidir. *er-Risâle* Hint dünyasında Gîsûdıraz tarafından şerhedilmiştir (nşr. Hâfız Seyyid Atâî Hü-

seyin, Haydarâbâd 1361; eserin diğer şerh ve ihtisarları için bk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, II, 976-978).

er-Risâle'yi Kuşeyrî'nin öğrencisi Ebû Ali Osmânî Farsça'ya tercüme etmiştir (nşr. Bedfüzzaman Fûrûzanfer, *Terceme-i Risâle-i Kuşeyriyye*, Tahran 1345 hş.). Eserin mütercimi belli olmayan Farsça bir çevirisi daha vardır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2077). *er-Risâle*, Osmanlı döneminde Hoca Sâdeddin Efendi (sadeleştiren Mehmet Günyüzlü, İstanbul 2003), Seyyid Muhammed Tefkik (İSAM Ktp., nr. 2062, 1-22 [fotokopi nüsha]) ve Abdünnâfi Efendi (*Müntehabât-ı Nâfi-i Risâle-i Kuşeyriyye*, İstanbul 1307) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Son dönemde yapılan çevirileri şunlardır: *er-Risâle* (trc. Tahsin Yavuzcu, Ankara 1966, aynı tercüme *Tasavvufun İlkeleri* adıyla, İstanbul 1978); *Risâle-i Kuşeyriyye* (trc. Ali Aslan, İstanbul 1978); *Kuşeyri Risâlesi* (trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1978); *Kuşeyri Risâlesi* (trc. Dila-ver Selvi, İstanbul 2007). Olga de Lebedev, *er-Risâle*'nin tasavvuf terimleriyle ilgili bölümünü Fransızca'ya çevirmiştir (*Traité sur le soufisme de l'imam Erudî Abou'l-Qasim*, Roma 1911), Almanca özet bir tercümesi Richard Hartmann tarafından yapılmıştır (*Al-Kuschairis Darstellung des Sufitums mit Übersetzung-Beilage*, Berlin 1914). Eserin tam Almanca tercümesini Richard Gramlich gerçekleştirmiştir (*Das Sedshreiben über Sufismus*, Wiesbaden 1989). B. R. Von Shlegell'in İngilizce çevirisinde (*Principle of Sufism*, Berkeley 1990) sûflerin biyografisine ait kısım eksiktir.

BİBLİYOGRAFYA :

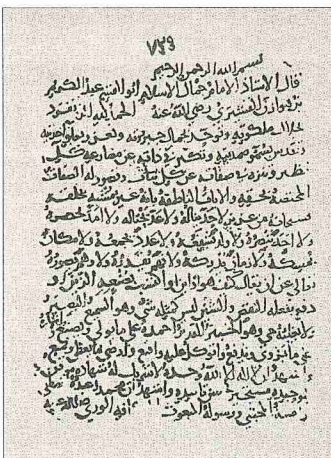
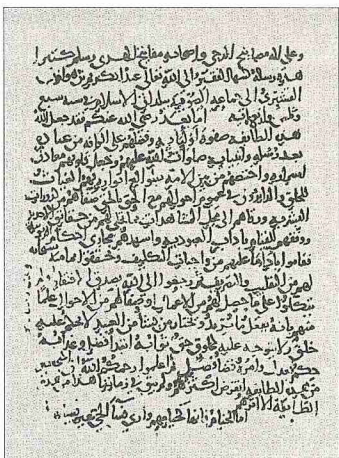
Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf), Kahire 1385/1966; a.e. (Uludağ), tercüme edenin girişi, s. 36-57; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 209; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 43, 57; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'* (nşr. Muhammed İstîlâmî), Tahran 1346 hş., neşredenin girişi, s. 19; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *el-İstikâme* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1403/1983, I, 81-84; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, neşredenin girişi, s. 44, 78; a.mlf., *Mukaddime*, s. 440; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 797; Kadir Özköse, "Klâsiklerimiz-III: *er-Risâle*", *Tasavvuf*, sy. 4, Ankara 2000, s. 199-214; Jawid A. Mojaddedi, "Legitimizing Sufism in al-Qushayris Risala", *St.I, XC* (2000), s. 37-50; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, II, 976-978; Ebû'l-Alâ el-Affî, "er-Risâletü'l-Kuşeyriyye", *Mevsû'atü'l-tûrâşî'l-İslâmiyye*, Kahire, ts., I, 459-470.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RİSÂLE-İ BAHÂİYYE

(bk. HULÂSATÜ'L-HİSÂB).

Kuşeyrî'nin *er-Risâle* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 739)